

Bod Péter Ákos,
a Budapesti Corvinus Egyetem professor emeritusa

petera.bod@uni-corvinus.hu

MEGKÉSETT MAGYAR ALKALMAZKODÁS STRATÉGIAI
FORDULATOK IDEJÉN

A magyar gazdasági folyamatok elemzését, előrejelzését a szokásos bizonytalanságokon túl különösen megnehezíti két körülmény. Az egyik nem országspecifikus és nem is új, mivel a kelet-közép-európai térség többi országára egyaránt vonatkozik: kis és nyitott gazdaság, és mint ilyen, gazdasági állapota és teljesítményének alakulása erősen ki van téve a releváns külső környezetében zajló gazdasági-kereskedelmi-pénzügyi mozgásoknak. A másik, és esetünkben egy idő óta különösen fontos körülményt az állam gazdasági (túl)súlyában és a gazdaságpolitikának a politika általi dominálásában látom. A két sajátosság és a közöttük feszülő ellentmondás miatt a magyar gazdasági pálya mindig is eltért az általános európai trendektől, de 2023 elején különösen sok egyedi vonás nehezíti az előrejelzők munkáját.

Az első körülmény, vagyis Magyarország külső gazdasági és pénzügyi nyitottsága közismert. A külkereskedelmi nyitottság szokásos mutatói világosan jelzik ezt: például az export/GDP hányados 2021-ben 81 százalék volt, a térségben csak a szlovák adat múlta felül, míg e mutató értéke Csehország esetében 73 százalék, Lengyelországban 58 százalék, Romániában 40 százalék volt. Az adatokból az is látszik, hogy a belpiac jelentősége még a hasonlóan tekinthető országok között is eltérő; a magyar gazdaság a térségi átlagnál is szorosabban kötődik a külpiacokhoz. A külföldi tőketulajdonnak a gazdaságon belüli hányada szintén a kontinens legnyitottabb gazdaságai közé sorolja hazánkat. Újabban a munkaerőpiaci nyitottság indikátorai is növekednek.

A nagy fokú nyitottság tényéből elvileg az következik, hogy a nemzetközi folyamatok a magyar gazdaság mozgási terét erősen meghatározzák. Ennek különösen nagy a jelentősége trendfordulók, a környezetben zajló szakaszváltások idején. A külső determináció mindenképpen jelentősebb mértékű, mint tágabb belpiacú országok esetén, ahol a belső tendenciák jobban kihatnak a gazdasági folyamatok további alakulására.

<https://doi.org/10.47630/KULG.2023.67.1-2.24>

A másik említett tényező a politika primátusa. Ez is olyan körülmény, amely szakmai elemzésekkel alátámasztható, mutatókkal dokumentálható. A kormányzat maga is lényegileg ilyen módon definiálja a gazdasághoz való viszonyát. Jelen elemzésben ehhez a tényleíráshoz normatív tartalom is kapcsolódik: az állami túlsúly fogalmának használata nyilvánvalóvá teszi a szerző preferenciáit.

A két körülmény között egy idő óta megnőtt az ellentét, emiatt most különösen nagy a folyamatok előrejelzésének a bizonytalansága. A politika logikájának az elsőbbsége ugyanis nem fér meg jól az egzogen gazdasági tényezőkhez való alkalmazkodás imperatívuszával. A jelen politikaalkotási folyamatot nem ismerjük eléggé, az előzmények adnak ugyan bizonyos indikációt a jövőre nézve, ám az ellensúlyozó intézmények gyengesége, hiánya miatt a döntéshozatalt széles körű diszkrecionalitás jellemzi. Ezt mutatja a 2023-as állami költségvetés szokatlan, ez ideig példa nélküli elkészítési módja.

A döntéshozó természetesen azt a megoldást is választhatja nagyvonalúan, hogy rövid távú politikai érdekeit alárendeli a gazdasági ciklushoz és a külső változásokhoz igazított gazdaságpolitika igényeinek, ám dönthet kizárólag a saját politikai agendája szerint, legalábbis, amíg módja van rá. Minél kiterjedtebb az állami részvétel a gazdaságban, a politikai mozzanat annál nagyobb bizonytalanságot visz a folyamatokba. Márpedig a magyar állam tulajdonosként, munkaadóként, gazdasági célú transzferok nyújtójaként, ágazati és árregulátorként jóval aktívabb a releváns országcsoportnál. A közös európai valuta átvételét illetően derogációval él, rögzítetlen árfolyamú valutát működtet. A költségvetés relatív terjedelme nagy (a jövedelemcentralizálás és -újracsztás rátája meghaladja a térségi átlagot). Az állam-pénzügyi döntések már a rendkívüli jogrend bevezetése előtt is centralizáltak voltak. Ezért a prognóziskészítés során a szokásosnál több figyelmet követelnek a politikai aspektusok.

Eközben a hazai gazdasági szereplők jórészt ugyanazon globális kihívásokkal találkoznak, mint a szomszédos országokban. A rendszerváltozás után intenzíven kifejlődött üzleti kapcsolatrendszer, az uniós tagság előtti évek szoros gazdaságpolitikai koordinációja, majd az EU-tagság miatt a helyi sajátosságok és a kiinduló adottságok eltérései ellenére az új tagországokban a gazdasági szerkezetek mostanra sokat hasonultak. A statisztikák jól mutatják a magyar külkereskedelem európai, sőt közép-európai bekötöttségét: 2021-ben a 119 milliárd eurónyi magyar kivitel fő célországa ismert módon Németország volt (32 milliárd euróval), amelyet Olaszország, Románia, Szlovákia, Ausztria, Csehország követett. Gazdaságunk meghatáro-

zó ágazatai, mint a járműipar, az elektronika, a fémipar, az üzleti szolgáltatások az utóbbi években az Európai Unió többi tagállamával erős szinkronitásban alakultak.

Nemcsak a termelési és a kereskedelmi folyamatok mutattak szoros együttmozgást az európai partnergazdaságokkal, hanem a pénzügyiek is. Ehhez az általános állításhoz azonban megjegyzéseket kell fűzni. A magyar gazdaság pénzügyi rendszerének a mélysége elmarad az uniós átlagtól, így az euróövezetítől nagyban eltérő dinamikájú hitelezési ciklus is kifejlődhetett volna. A 2008-as pénzügyi válságot megelőzően valóban komoly túlhitelezés történt, de azt a 2009-es gazdasági visszaesés nyomán, majd az Orbán-kormány megszorító bankszabályozása hatására gyors banki mérlegalkalmazkodás követte; a 2010 és 2020 közötti időszakban nem voltak hitelezési kilengések, mint ahogy a többi visegrádi országban sem. Az ingatlanáraktól eltekintve a magyar pénzügyi folyamatokban a legutóbbi időkhöz nem mutatkozott feltűnő aszinkronitás a térségi mintákhoz képest. Mostanra azonban mind több, gondot okozó eltérés fejlődött ki, ami árnyat vet a külső pénzügyi és kereskedelmi sokkokhoz (kamatemelkedéshez, cserearány-változáshoz) való alkalmazkodásra.

A kelet-közép-európai térség egészének eléggé kiegyensúlyozott pénzügyi viszonyai mindenképpen figyelemre méltók. Láthattuk korábban, hogy az EU déli peremvidékén a pénzügyi válság utáni alkalmazkodási folyamatok nagyobb varianciával jártak, mint a kelet-közép-európai térségben. A mostani sokkok idején különös jelentősége van annak, hogy térségünk egészét megfelelő makroprudenciális állapotban találják az új fejlemények: a fizetési mérleget megterhelő cserearányromlás, az energia drágulásának és diverzifikálásának a költségtöbblete, a kamatszint emelkedése, valamint a különféle geopolitikai kockázatok gazdasági következményei.

A térség egészében óvatosságnak mondható korábbi makrogazdasági politikákat országonként eltérő szempontok motiválták, és a mostani viszonyok sem egyformák. Szlovákia esetében a 2009-es euróátvételtre való készültség jelölt ki feszes pénzügyi pályát; az ország immár az euróövezet ernyője alatt, alacsony forrásköltséggel éli meg a recessziós veszélyeket, az európai inflációs epizód és a nemzetközi kamatszint-emelkedés mostani kihívásait. Cseh- és Lengyelország esetében viszont éppen ellenkezőleg, az euróátvételt illető várakozó álláspontra biztonságos fenntartása volt az, amely konzervatív pénzügyi-költségvetési politikát igényelt; olyat, amelyik nem provokál ki pénzügyi támadásokat, és távol tartja a stabilitási és növekedési egyezmény szerinti külső kontrollt, a többlethiány-eljárás megindítását.

A mostani, ennél törékenyebb magyar pénzügyi helyzet értelmezéséhez fontos felidézni, hogy kulcsmozzanatokat tekintve más a mi esetünk. Nem ok és jelentőség

nélküli az, hogy a korábbi Alkotmány helyébe lépő Alaptörvény 2011-ben nemzeti valutaként nevesítette a forintot. Erre az időszakra esik a Nemzetközi Valutaalaptól való látványos eltávolodás, a magyar országkockázat többszöri leminősítéséhez vezető „unortodox” gazdaságpolitika, az expanzív költségvetéssel való gazdaságélénkítési kísérlet a 2010–2012 közötti időszakban – amíg azután a makrogazdasági mutatók romlása és a külső finanszírozás megdrágulása vissza nem terelte a kormányt a térségi gyakorlat felé. Az egymás utáni Orbán-kormányok a politikai agendát fel nem adva, de az esetből tanulva 2012-t követően figyelembe vették az uniós deficitkorlátot. Ennek tudható be, hogy a nem szokványos politika öntudatos hirdetése ellenére 2013 után a magyar makrogazdasági pálya az új tagországok többségéhez hasonló, azoknál csak némileg lazább prudenciális mutatókat produkált. A politikai klientúrának, a kritikus választói rétegeknek juttatott költségvetési transzferek miatt végül minden egyes esztendő államháztartási hiánnyal zárult, de a deficit megmaradt az uniós limiten belül. Legfeljebb a „nullás költségvetés” gondolatának időnkénti felmerülése jelzett valamiféle halvány, verbális egyensúlyjavító szándékot, amely azonban minden esetben elhalt.

Mindazonáltal a külső kontroll távoltartásának motívuma éveken át megővta a kormány gazdaságpolitikáját a nagyarányú költségvetési megcsúsztól. De csak addig, amíg a külső korlátok érvényben maradtak. Amint azonban a 2020-as járvány nyomán az uniós intézmények felfüggesztették a három százalékos deficit szabályt (igen helyesen, tekintettel a rendkívüli viszonyokra), már csak a tagállamok önfegyelmén múlt, hogyan alakul a költségvetési hiány és a bruttó államadósság. Az olyan önkorlátozás, mint amelyet a cseh politikai osztály tanúsított a fiskális józanság jegyében, vagy a korábbi adósságválság emlékeivel a háta mögött a lengyel vezetés, Magyarországon 2020 és 2023 között nem érvényesült.

Ezeknek az előzményeknek a felelevenítésével eljutottunk a környezetünkben most kirajzolódó szimultán változásokhoz, és bennük a magyar kilátásokhoz. A kihívások hasonlóak, gazdaságunk azonban a térség többi országánál etatistább, inflációsabb, szerkezeti merevségekkel terhelt.

A magyar gazdaság szerkezeti-intézményi hátrányát a sikeresebben modernizálódó új tagállamokhoz képest nem lehet egyetlen mutatóba foglalni. Egyébként is a nemzeti utak szétágazásának következményei nem válnak azonnal láthatóvá. Nálunk már 2010-ben olyan kormányzati rendszerbeli és külgazdasági orientációs változások indultak be, amelyek elvileg a térségbeli országok fejlődési mintáitól való markáns eltérésben is megmutatkozhattak volna. Ha például a „keleti nyitás” valóban teljesíti a nagy bejelentések ígéretét, és érdemben átrendezte volna a magyar

gazdaság piacszerkezetét, akkor a térségi mintától való elfordulás a külkereskedelmi szerkezet, a gazdasági növekedés, a fajlagos anyag- és energiafelhasználás területén már a 2010 és 2019-es konjunktúraciklus során markánsná vált volna. Bár ez nem így történt, de számos minőségi mutató már azt jelezte, hogy a munkatermelékenység, a bérek, az átlagos fogyasztási szint tekintetében komoly a lemaradás a V3-tól, és a romániai szinthez nivellál.

A gazdaság formálisan jó-közepes outputnövekedési adatai által elfedett hatékonysági gondokról sokat elárul, hogy a *rendelkezésre álló jövedelem* mércéje alapján a 11 új tagállam közül a 2021-es adatok szerint Magyarország a kilencedik helyen áll (Eurostat, 2023). Már egy évtizeddel az előtt is a sorrend vége felé, a hetedik helyen volt, azóta az egy főre jutó GDP és a rendelkezésre álló jövedelem vonatkozásában két gyorsabban növekvő balti ország megelőzte, sőt a román jövedelmi adatok is csak hajszállal maradnak el a magyarországiak mögött. A vásárlóerőn számolt, elkölthető mediánjövedelem egy évtizedes alakulása szintén nagyon elgondolkodtató: a magyar adat negyvenszázalékos, azaz látszólag rendben levő emelkedést regisztrált (2021/2011: 1,40), ám három ország több mint kétszeres növekedési indexet mutatott fel (Románia: 2,39; Litvánia: 2,26; Lettország: 2,01). A már tíz évvel ezelőtt Magyarországot megelőző Észtországban is 98 százalékkal nőtt, praktikusán megduplázódott az átlagos helyzetű (medián) lakos jövedelme – ehhez érdemes viszonyítani 40 százalékos növekedésünket! Igaz, jobb, mint a cseh, szlovák, szlovén adat, de azok az országok 2011-ben ugyanúgy előttünk jártak, mint 2021-ben.

A magyar jövedelmi, fogyasztási teljesítmény relatív gyengesége fontos kérdéseket vet fel, hiszen a magyar kormányzati értékelés szerint gazdaságunk gyorsan növekedik: ezzel szokták elvenni a korrupciós gyakorlatot vagy az iparpolitikai irányvételt érő kritikák élet. Ha viszont a növekedés eddig is jól alakult, akkor nehéz értelmezni a hazai reálbér-növekedés, jövedelem-bővülés ütemében kimutatható relatív lemaradást a térséghez képest. Az ellentmondást részben a bruttó állóeszköz-felhalmozás mértéke magyarázza. Politikai körökben gyakran büszkélkedtek a magas beruházási rátával, holott főleg az állami beruházási körben, ahol nincs érdemi árverseny, gyakori lehet a túlárzás. A költségvetési vagy EU-s forrásokból finanszírozott állami óriásprojektek, a tényleges keresletet meghaladó méretű kulturális és sportlétesítmények mind-mind növelik a beruházási teljesítményt és így a GDP-statisztikát, de valószínűtlen, hogy ezek nyomán a nemzeti jövedelem érdemben nőni fog. A versenyhiányos területeken ugyanis járadékjövedelmek képződnek – a munkajövedelmek, a szokásos vállalati eredmények, a költségvetés terhére. A korrupciós gyakorlat vagy egyszerűen a piaci verseny gyengesége miatt a járadékok azonnali

hatékonyságrontó következménye sem csekély, de a növekedési ütemre, életszínvonalra bizonyos késéssel fejtik ki romboló hatásukat (Bod, 2018).

Lehet, hogy a sajátos magyar út idővel jelentős aszinkronitással jelenik meg a makrofolyamatokban is. Egyelőre a kínai, dél-koreai és egyéb, nem európai háttérű nagyberuházások a gumiabroncsok, akkumulátorok gyártása terén inkább megerősítették az európai termelési láncolatokba való beszállítói beágyazódást. További hasonló investíciók nyomán viszont már érzékelhető lehet a beragadás a közepes hozzáadott-értékű tevékenységekbe.

2023 során néhány fontos területen felerősödhetnek a térségi társakkal szembeni különbségek, amelyek már az elmúlt időszakban megjelentek. Ilyen az államháztartás immár tartóssá vált deficithajlama, amely a rendkívül kedvező gazdasági növekedés éveiben is érvényre jutott. A magyar adósságráta a térségi átlagnál jóval magasabb szinten ragadt be, holott a 2013–2019-es konjunkturális időszak királyi utat nyitott volna az örökölt adósság arányának gyors csökkentésére. A politikai népszerűség szempontjait figyelő kormány azonban a költségvetési mérleg kiegyensúlyozására sohasem talált alkalmas időpontot.

A konjunktúraciklus állapotától függetlenül fenntartott államháztartási deficit folyamatosan duzzasztja az aggregált keresletet, emiatt az árszintemelkedés féken tartása akkor is nehezebbé válna, ha antiinflációs mandátumát a jegybank a gazdasági növekedés támogatása fölé helyezi. Ám az elmúlt évtizedet nem ez jellemezte. Az MNB a kedvezményes hitelekkel és az alacsony kamatszint melletti nyilvános elköteleződésével tartósan ösztönözte a vállalati, háztartási beruházásokat. Így mind a költségvetési, mind a monetáris politika hosszú időn át támogatta az aggregált kereslet növekedését – az pedig felfele nyomta az árszintet.

Az árfolyam-alakulás iránt látványosan érdektelenséget mutató, a „nagy nyomású gazdaság” kétséges teoretikus megalapozású nézetét hirdető jegybank nem okolhatja hihetően a kormánypolitikát a térségi normát jóval felülmúló inflációs ütemért. Az európai környezet 2014 és 2018 között nálunk is alkalmat adott az árstabilitás elérésére és normává szilárdulására. A költségvetési hiány, az árfolyamgyengülés, az infláció mértéke azonban, ha nem is látványosan, de egy árnyalattal rosszabb lett, mint a társainké. Az árszint 2017-től érezhetően kúszott felfele, hogy aztán a 2020-as fogyasztói árindex 3,4 százalékkal, a 2021-es pedig már 5,2 százalékkal jelezze a trenddé válást. Ezzel jutottunk el 2022 végén az uniós rekordot hozó pénzromlási mértékig.

A GDP 70 és 80 százaléka közötti államadósság-hányad szintén olyan, amely miatt korábban nem szólaltak meg vészcsengők, pedig tudni lehetett, hogy az új tag-

államok között (versenyben csupán Horvátországgal) a magyar adat a listavezető. Az Európai Bizottság 2022-es konvergenciajelentése a magyar államadósság fenntarthatósági kockázatát közepesnek minősítette, eltérően például a cseh állapottól (EC, 2022). Ez a megállapítás még azelőtt született, hogy látni lehetett volna a magyar költségvetési hiány újabb, 2022-es megcsúszását, a nemzetközi és hazai kamatszint jelentős megemelkedését.

A kormányzati érvelés az szokott lenni, hogy a magyar államadósságnak a GDP-hez mért aránya az uniós átlag körül vagy az alatt van. Ez igaz, csakhogy a finanszírozási teher jóval nagyobb az uniós átlagnál. A magyar államadósság szuverén kockázati besorolása *BBB* vagy annak megfelelő, a magyar állampapírokat az „emerging market” kategóriába sorolják a tőkepiacon. Annak megfelelő a piaci hozamelvárás, amint ezt a 2023 legelején kibocsátott magyar állampapírok piaci felára mutatta. Az Államadósság Kezelő Központ összesen 4,25 milliárd dollár értékű kibocsátásánál az 5, 10 és 30 éves futamidejű kötvények 6 és 7 százalék közötti kamattal keltek el, 240, 280 és 325 bázisponttal haladták meg az amerikai kötvények aznapi hozamát. Ezek a számok jelzik a piaci forrásokhoz való hozzájutás realitását 2023 elején; a potenciális uniós hitelforrások pénzügyi költségeivel összevetve hatalmas a kontraszt.

Az államadósság-szolgálat kamatterhének előrejelzése

	2021	2022	2023	2024	2025	2026
Adósságszolgálati kamatkiadások milliárd forintban	1 408,1	2 105,2	2 498,7	3 294,2	3 336,60	3 246,90
Kiadási főösszeg milliárd forintban	21 795,3	25 522,3	28 114,7	26 491,3	26 185,31	26 722,60
Adósságszolgálat a kiadások százalékában	6,5	8,2	8,9	12,4	12,7	12,2

Forrás: Pénzügyminisztérium.

A mintegy egynegyed részt deviza, háromnegyed részt forint összetételű államadósság kamatköltségei a megelőző évek rendkívüli kedvező viszonyaihoz képest 2022-ben nagyot emelkedtek. A drágulás folytatódik, az arányok is változóban vannak: az Államadósság Kezelő Központ a devizaadósság határát 20 százalékról 30 százalékra emelte. A lejáró állampapírok pótlásakor, megújításakor a folyamatos átárazódás miatt a korábbinál akkor is nagyobb kamatterh helyeződik majd az

államháztartás kiadási oldalára, ha a nemzetközi és hazai kamatszint 2023 során és azt követően nem növekedne tovább. Az adósságszolgálat nem diszkrecionális kiadási tétel; éppen azokban az években okoz kemény kiszorító hatást, amikor a külső környezetünkben egyszerre több folyamat vesz új irányt (energiaátállítás, védelmi kiadások növekedése), és a megrázkódtatások kezeléséhez szükség lenne költségvetési tartalékerőre.

Az államháztartásnak vannak kamatbevételei is, azok azonban eltörpülnek az államadósság kamatkidadásai mellett. A hivatalos kamatkidadási előrejelzés sok bizonytalanságot tartalmaz, főleg a későbbi évekre vonatkozóan, de a nettó kamatmérték bizonyosan jelentősen romlik. Ráadásul ezekben az években kerül be az államháztartás kiadásai közé az MNB vesztesége is.

A 2020-tól három év alatt felgyűlt adósságnövekmény a legrosszabbkor, recessziós időszak beálltakor lép fel finanszírozandó tételként. A hiány féken tartásához a kormány 2022 nyarától a közvetett adók emelésének sorozatát indította el, különféle fantázianév alatt, mint az „extraprofitadók” esetében. Az adóemelés eleve ront a gazdasági dinamikán, szembe megy a recesszió idején ajánlott észszerű gazdaságpolitikával. Mégis új adóemeléseket is kikényszeríthet 2023 során a deficit előnytelen alakulása, például, ha az állami beruházásokat a gazdasági folyamatok tehetetlenségi ereje vagy primer politikai beavatkozás miatt nem sikerül a tervezett módon visszafogni. Főként elkerülhetetlenek az újabb elvonások, ha a betervezett uniós források késnek, jelentős tételek kiesnek – annak pedig nagy az esélye.

A különös makrogazdasági helyzet kialakulásáért legfőképpen a politika dominanciája okolható. Míg a 2020-as deficit mértéke (de nem szükségszerűen a többletkifizetések célja és elköltési módja) a gazdaság járvány miatti leállásával indokolható volt, a 2021-es deficit már a helyreállítás növekedési szakaszára erősített rá indokolatlanul. A gazdasági ciklus alakulása nem igényelt volna élénkítést, a politikai kalkuláció azonban más volt: a 2022. április elején tartott országgyűlési választást megelőző három negyedévre nagy fogyasztásnövekedést, beruházási aktivitást, hangulatjavító intézkedéseket rendelt meg a politikai vezetés.

Így állt elő a súlyos kontraszt a legtöbb európai országhoz képest, ahol a járvány utáni helyreállítással járó áremelkedést észlelve 2021-ben a keresletnövelő intézkedésekből már inkább visszavettek. Az európai gazdaságokban előbb érvényesültek az új energiaárak, amelyek politikai népszerűtlenséget okoztak ugyan, de beindították a lakossági és üzleti alkalmazkodást. Az orosz invázió 2022 februárjában drámai helyzetet teremtett, egyszerre vált kritikus gazdasági érdeké és ellátásbiztonsági szükségszerűséggé az orosz energiafüggésről való leválás. Az árhatások és a járulé-

kos hatósági erőfeszítések nyomán meglepő határozottsággal és gyorsasággal haladt előre az Európai Unióban az orosz energiaforrásoktól való függetlenedés folyamata. Ezzel szemben a magyar vezetés késlekedve reagált az új viszonyokra, sőt regresszív döntések is születtek. A politikai indíttatású költségek rágyorsított az inflációs trendre, így már 2021 nyarán évek óta nem tapasztalt árindexek jelentek meg. A gazdaságilag észszerű válasz az állami többletkeresletet generáló projektek szűkítése, a kiadásösztönző programok leállítása vagy elnapolása lett volna, ehelyett visszanyúltak egy korábbi gazdasági-társadalmi rendszer eszköztárához, az állami árszabályozáshoz. Ez kiterjedt az építőanyagokra, a pénzügyi termékekre, 2021 novemberében a motorüzemanyagokra, 2022 elején az élelmiszerek kiválasztott körére. És főként érvényben maradt, sőt egyértelmű politikai megerősítést nyert a választások előtt a háztartások, önkormányzatok számára a rezsidíjak befagyasztása.

Amíg tehát az EU-ban erőteljes csökkenésnek indult az energiafelhasználás, átalakult az energiamix, lendületet vett az ellátás diverzifikálása, addig a magyar termelési és importfolyamatok egészen a 2022. áprilisi választásokig a korábbi pályán haladtak, sőt a döntéshozatal tehetetlensége folytán még jó ideig azt követően is. A makrogazdasági folyamatok túlfutása mellett rontott a helyzeten a piaci mechanizmusok meggyengítése is: a hatósági árszabályozás mindig korlátozza az áralkalmazkodást. A hazai szakmai kritikák nem hatottak. A hatósági árrögzítések ügyét a Nemzetközi Valutaalap szokásos éves felülvizsgálatáról készült dokumentum is tárgyalta, és azt javasolta, immár az orosz–ukrán háború elhúzódását érzékelve, hogy a kormány szüntesse meg vagy lazítsa az energiaár-plafonokat, ezzel is ösztönözve az energiatakarékosságot, az import csökkentését és a kapcsolódó költségvetési kiadások mérséklését (IMF, 2022). Az IMF elemzése kimutatta, hogy az árplafonok növelik a gazdaság egyensúlytalanságát, a politikai alapon kiválasztott élelmiszerek ársapkája nem hatékony eszköz az élelmiszer-infláció ellen, hiszen a forgalmazók a veszteségeiket a többi élelmiszer árának megemelésével kompenzálják. Ez természetesen ismert volt a szakmában, és biztosan jól tudták az IMF-delegációval konzultáló magyar tisztségviselők is. Ám ők nem döntéshozók; akik pedig döntöttek, a vélelmezett politikai haszon szerint ítélték meg az ügyet.

Ilyen előzmények nyomán került 2023-ra a magyar gazdaság az ikerdeficit kellemetlen állapotába. Különösen abszurd a benzinár ügye. A 2021. novemberi szinten befagyasztott árú üzemanyagok forgalma meglehetősen mértékben felfutott, és egy éven keresztül növelte az importigényt, miközben Európa összes országában mérséklődött az üzemanyag-vásárlási volumen, részben stratégiai megfontolásokból, főként pedig az import drágulására adott észszerű gazdasági reakcióként. Nehezen

érthető, és csak a döntéshozatali késlekedésekkel magyarázható, hogy az árrögzítést a megnyert választásokat követően még fél évig nem oldották fel. A fogyasztók a maguk szempontjából teljesen logikusan reagáltak az árkedvezményre: növelték vásárlásukat benzinből, dízelből.

Az európai országok azonban azért is engedték rá – teljesen vagy átmeneti adókedvezményekkel tompítva – a piaci energiaárakat a végfogyasztóra, mert a globális árdrágulás miatt a nettó importőr országoknak különösen fontos, hogy kevesebb energiahordozót kényszerüljenek megvenni. A nemzetközi cserearányok előnytelen alakulása még erős exportképesség mellett is komoly jövedelemrontó tényező. A cserearányromlás káros hatásait Magyarország sem kerüli el, ezt jelzi a külkereskedelmi egyenleg zuhanásszerű romlása. Az Eurostat adatai szerint 2022 novemberében az EU egészét tekintve a közösségen kívüli külkereskedelemben a deficit 17,7 százalékkal haladta meg az egy évvel korábbit, a magyar hiány növekménye toronymagasan a legnagyobb volt: 2021 novemberéhez képest 74 (!) százalékkal nőtt a deficit a harmadik országokkal folytatott külkereskedelemben.

A bizonytalan jövő

Láthattuk, hogy a 2020-as, majd a 2022-es újabb külső sokk, valamint a belpolitikai ciklusforduló együttes hatására 2022 végére ismét erőteljesen megbomlott a magyar gazdaság egyensúlya, néhány vonatkozásban újratermelődtek a 2008 előtti költségvetési-monetáris feszültségek. Mégis többségben vannak a különbségek; ezek elemzéséből az vonható le, hogy jelenleg kisebb a közvetlen, rövid távú külső pénzügyi sérülékenység, ugyanakkor újfajta belső merevségek szolgáltatják ki a gazdaságot az egzogén változásoknak.

A szerkezeti alkalmazkodás gondjait növelte, hogy más gazdaságoktól eltérően a magyar iparban hosszabb időn át megemelkedett az anyag- és energiaigényes tevékenységek aránya: az ipar energiafelhasználása 2010 és 2020 között 46 százalékkal nőtt, a felhasználás több mint fele (orosz) földgáz és olaj (IEA, 2022). Az alternatív energiaforrásokra való átmenet hosszadalmas, lassú folyamat, az ingatlanvagyon és az autópark energiahatékonysági jellemzői igencsak elmaradnak az uniós szinttől.

A másik merevség politikai-intézményi eredetű: az állami döntési jogok extrém mértékű centralizáltsága miatt jelentősen visszaszorult a piaci alkalmazkodás tere. A döntési hatáskörök egy központba gyűjtése elvileg a gyorsabb döntést és az alkalmazkodást szolgálná, de a versenymechanizmusok háttérbe tolásával a gazdasági

szereplők alkalmazkodási képessége és az állami működés hatékonysága egyaránt romlott, amint azt számos mértékadó nemzetközi felmérés kimutatja.

A kétféle merevséget a hatékonyság is megsínylette. Ezt jelzik a nemzetgazdaság minőségi indikátorai: a termelékenység, a termelés hozzáadottérték-hányada, a lakossági jövedelmi és fogyasztási szint, a képzettségi állapotváltozók. A következők közé sorolható az inflációs hajlam is, amelynek ismert, politikailag motivált keresletoldali okán túl egy sor szerkezeti tényezője van, nevezetesen az elégtelen verseny, a járadékjövedelmek kiterjedtsége, a térséghez képest nagy adóhányad, szabályozási merevségek. Így 2023-ban a magyar inflációs folyamatok nem tudnak olyan gyorsan normalizálódni, mint a többi tagországban, így a kontraszt még erősebbé válik. Félő, hogy a külső egyensúlyi mutatók (külkereskedelmi és fizetési mérleg, cserearányok) sem normalizálódnak olyan gyorsan és olyan mértékben a 2021–2022-es sokk után, mint az árrugalmasabb piacgazdaságokban.

Ugyanakkor a rezsitarifák tartós rögzítésének hirtelen feloldását 2022 őszén telén gyors mennyiségi alkalmazkodás követte a lakossági, közületi, vállalkozói oldalon, példát adva arról, hogy a magyar gazdaság, a társadalom előnytelen körülmények, elégtelen felkészülés mellett is képes rugalmasan reagálni a piaci ösztönzőkre. Az állami intervenció gyakorlatának fennmaradása, a kormányzati mikrogazdasági menedzselés folytatása pontosan az ilyen alkalmazkodási képességet gyengíti.

Márpedig, ha egy ennyire nyitott országban a külső trendfordulókhoz való igazodás lassú, elhúzódó és sűrűlódásokkal teli, akkor a finanszírozási gondok csakis az elkerülhetetlennél mélyebb recesszió révén oldhatók fel. Ilyen tapasztalatot szerezünk 2008–2009-ben. Jó lenne minél kisebb reálveszteséggel átjutni az új körülmények közé. Az előttünk álló időszak nagy ismeretlenjei közé tartozik, hogy a struktúrák bemerevedése folytatódik-e, vagy sem. Az új tagországok gazdasági fejlődési pályáiból lehetne tanulni adaptálódást.

Hivatkozások

- Bod, P. Á. (2018). Bérek, profitok és járadékok harca a mai Magyarországon. *Századvég*, 88, 51–76. o. https://transparency.hu/wp-content/uploads/2018/09/SZV_88_beliv_nyomda.pdf
- Eurostat (2023). Income inequality across Europe in 2021. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/DDN-20230113-1>
- Európai Bizottság (2022). *Convergence Report*. https://economy-finance.ec.europa.eu/system/files/2022-06/ip179_en.pdf
- International Monetary Fund (2022). *Hungary: Staff Concluding Statement of the 2022 Article IV Mission*. November 18. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2022/11/18/hungary-staff-concluding-statement-of-the-2022-article-iv-mission>
- International Energy Agency (2022). *Hungary 2022. Energy policy review*. September <https://iea.blob.core.windows.net/assets/9f137e48-13e4-4aab-b13a-dcc90adf7e38/Hungary2022.pdf>
- Pénzügyminisztérium (2022). *Makrogazdasági és költségvetési előrejelzés, 2022–2026*. <https://cdn.kormany.hu/uploads/document/5/51/51afdd0438226025524344bbab05835f7e2c6018.pdf>